

דף שבועי

בס"ד

פרשת צו, תשפ"ו, מספר 1662

מהו לוח הזמנים של עשר המכות?

חיים סוקניק

המקור לציר הזמן הכולל של שנה אחת עבור כלל המכות הוא המשנה בעדויות.⁴ לפיה: "משפט המצריים שנים עשר חודש". חוסר ההתאמה בין מכות בנות חודש לבין הסיכום של שנה אחת עבור כל המכות נדון בלא מעט מקורות.^{5,6} כמו כן, חוסר ההתאמה בין שנים עשר חודש למשפט המצריים ובין העובדה שהיו רק 10 מכות (ולא 12), וכן העובדה שמכת חושך ארכה שלושה ימים ומכת בכורות לילה אחד מביא את חשבון המכות לסך הכול של כ-9 חודשים בלבד ולא למשך של שנה שלמה. על אף הנתונים הידועים הללו, זהו ציר הזמן המקובל ביותר למכות.

בעיה נוספת היא שציר הזמן הזה סותר שתי התייחסויות בתורה לגילו של משה. כתוב שמשה היה בן 80 כשהופיע לפני פרעה (שמ' ז:ז), לפני תחילת המכות. כמו כן נאמר לקראת סוף התורה, שמשה היה בן 120 במותו (כחודש לפני כניסת בני ישראל לכנען). שתי נקודות זמן אלו מעלות את השאלה הבאה: אם משה היה בן 80 לפני תחילת המכות ובן 120 בסוף 40 השנים במדבר, מתי היה זמן למכות? כיצד ניתן להתאים משך של שנה אחת למכות יחד עם 40 שנות שהות ישראל במדבר?

אולי אפשר לתרץ ולומר, שמשה היה בשנת ה-80 לחייו (כלומר, קצת אחרי יום הולדתו ה-79) כשעמד לפני פרעה. הנחה זו מספקת את השנה החסרה למכות לפני יציאת מצרים, ומשאירה על כנו את הרעיון שכל מכה, יחד עם תקופת ההפסקה שלה, ארכה כחודש. עם זאת, זו אינה הקריאה

אין ספק שעשר המכות הן בין האירועים המרכזיים של סיפור יציאת מצרים. עם זאת, לוח הזמנים של המכות לוקה בחוסר בהירות מפתיע. מה גם שבטקסט עצמו קיימות שתי אפשרויות סותרות. התאריכים של חלק מהאירועים של יציאת מצרים ברורים. לדוגמה, תאריך יציאת העם ממצרים ומועד כניסתו לארץ נמסרו במפורש: הם יצאו ממצרים ביום ט"ו בניסן (שמ' יב:יח-נא), ונכנסו לארץ כנען בשנת הארבעים לצאתם ממצרים, ביום העשירי לחודש ניסן (יה' ד:יט, ה:ו).

בניגוד לכך, לוח הזמנים של המכות מוזכר בתורה רק באופן חלקי ביותר. גישתו של רש"י, המבוססת על המדרש,¹ היא שכל מכה נמשכה חודש בערך. זמן זה כלל גם את המכה עצמה וגם את תקופת ההתראה על המכה הבאה. גרסאות שונות במדרשים² משנות את הזמן היחסי של ההתראה ושל המכה, אך כולן שומרות פחות או יותר על המסגרת של חודש למכה ושנה לאירוע כולו.

התורה עצמה מספקת מעט מאוד מידע על משך המכות. כתוב במפורש שמכת דם נמשכה שבוע אחד (שמ' ז:כה), ואולי אזכור זה היה האבטיפוס להקצאת שבוע אחד לכל אחת מהמכות,³ במדרשים שאליהם רש"י מתייחס. לפי הפשט, מכת חושך ארכה שלושה ימים (שמ' י:כב-כג), ומכת בכורות הייתה בחצות הלילה לפני יציאת בני ישראל ממצרים. שני פרטים אלה כשלעצמם מכבידים על מילוי ציר הזמן הכולל של שנה אחת, שהוזכר לעיל.

* פרופ' אמריטוס חיים סוקניק, חבר במחלקה לכימיה באוניברסיטת בר-אילן מאז 1995, וכיהן כנשיא המרכז האקדמי לב' בשנים 2013-2025.

1 רש"י על שמ' ז:כה: "שהיתה המכה משמשת רביע חודש, וג' חלקים היה מעיד ומתרה בהם" (תנחומא).

2 מדרש הגדול וארא כה ומדרש רבה פרשה ט מדרש יב.

3 רבנו בחיי בפירושו לפרק ז:כה: "וגלה הכתוב במכת הדם שהיא הראשונה והוא הדין לכל השאר".

4 מסכת עדויות פרק ב משנה י.

5 ראו תפארת ישראל על המשנה בעדויות.

6 ראו תוספות יום טוב ופירושו של הרב פנחס קהתי על המשנה בעדויות.

פרק ט:א-ה	כ' אדר	התראה על דבר
פרק ט:ו-ז	כ"א אדר	דבר
פרק ט:ח-יב	כ"ב אדר	שחין
פרק ט:יג-כא	כ"ג אדר	התראה על ברד
פרק ט:כב-לה	כ"ד אדר	ברד
פרק י:א-ז	כ"ה אדר	התראה על ארבה
פרק י:ח-יא	כ"ו אדר	משה חזר וגורש מבית פרעה
פרק י:יב-כ	כ"ז אדר	ארבה
פרק י:כא-כג	כ"ז-כ"ט אדר	חושך
פרק י:כד-כט ופרק י"א	ר"ח ניסן	שיחות סיכום בין משה ופרעה ובין משה והקב"ה

למרות שלא הצלחנו למצוא במפרשים התייחסות מפורשת לתקופה כוללת של 22 יום לתשע מכות, ישנם ראשונים הדוגלים בציר זמן קומפקטי יותר למכות ללא התייחסות מפורטת לתקופה כולה. דוגמה טובה לכך היא אבן עזרא,⁷ שכותב ששבעת ימי מכת דם לא היו אב טיפוס לשאר המכות, אלא הודגשו משום שכל שאר המכות היו קצרות יותר.

שתי תמונות שונות מאוד של המכות עולות מניתוח זה. גישת 12 החודשים צופה סדרה של עונשים א-לוהיים נפרדים; בכל פעם ניתנה לפרעה הזדמנות לעכל את מה שקרה, "ליישר קו" ולשנות את דרכיו, ולהימנע מעונש נוסף. לעומת זאת, גישת 22 הימים מציעה תקופה רציפה של גמול א-לוהי עז; פרעה הוכה באופן כמעט רצוף עד כדי כניעה. כל אחת משתי נקודות המבט הללו נראית ראויה לדיון כחלק מסיפור יציאת מצרים בליל הסדר.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

7 אבן עזרא הארוך לשם' ז:כה: "הזכיר זה בעבור שעמדה זאת המכה ימים רבים ולא כן שאר המכות".

הפשוטה של הטקסט, שמשה בן 80 כשעמד לפני פרעה.

אפשרות נוספת היא, שהטקסט מאפשר סוג שונה של גישור בין צירי הזמן הסותרים. אולי אפשר לפרש, שכאשר המשנה בעדויות מייחסת שנה ל"משפט המצריים", היא מתכוונת לכל התקופה שבין הופעתו הראשונה של משה לפני פרעה (שמ' ה:א) עד ליציאת מצרים, ולא רק לתקופת המכות. חז"ל ציינו כי פנייתו הראשונה של משה לפרעה, שהובילה לכך שהיהודים נאלצו לקושש קש לעצמם, הייתה ככל הנראה בחודש אייר, משום שאז היה קש זמין בשדות. מכאן, ספירת שנה אחת מאותו אייר ועד ניסן של יציאת מצרים מספקת את השנה ל"משפט המצריים".

בעקבות כך נוכל להניח, שכאשר הופיע משה לפני פרעה בפעם השנייה – עשרה חודשים לאחר מכן, כדי לאיים על מכות – היה זה ביום הולדתו ה-80, ז' באדר, והמכות החלו למוחרת. נראה שאפשר להוסיף גם את האילוף שמכת חושך הסתיימה לפני ראש חודש ניסן, בהתבסס על פסוקי "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם" (שמ' פרק י"ב), המגיעים מייד לאחר תיאור מכת חושך ושיחות הסיכום בין משה ופרעה ובין משה והקב"ה. לכן, בהינתן שמכת בכורות הייתה בליל פסח, מכות א'-ט' התרחשו בין היום השמיני ליום העשרים ותשע של חודש אדר – תקופה של 22 ימים.

הטבלה הבאה מציעה כיצד ניתן להכניס כרונולוגיה זו לתוך הטקסט. העקרונות המנחים בגישה זו הם שכאשר המכות מתחילות, אנו עוברים תאריך רק כאשר הטקסט מורה לנו לעשות זאת במילים כמו "מחר" או "בבוקר", או לעבור ליום הבא כאשר עוברים ממכה אחת למכה הבאה גם ללא הוראה טקסטואלית מפורשת.

פסוק	תאריך	מה קרה?
פרק ז:ז-יט	ז' אדר	עמידה לפני פרעה והוראות מהקב"ה
פרק ז:כ-כה	ח'-י"ד אדר	דם
פרק ז:כו-ח:ז	ט"ו אדר	צפרדע
פרק ח:ח-יא	ט"ז אדר	הסרת הצפרדעים
פרק ח:יב-טו	י"ז אדר	כינים
פרק ח:טז-יט	י"ח אדר	התראות
פרק ח:כ-כה	י"ט אדר	ערוב
פרק ח:כו-כח	כ' אדר	הסרת הערוב

דף שבועי